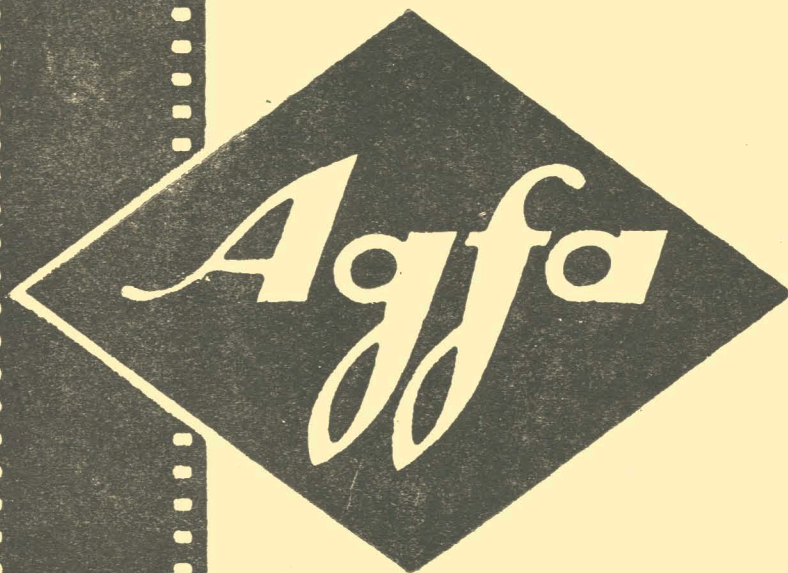

Літо

Кадр з першого
звукового фільму
України - "Симфонія
Донбасу".
Автор режисер
Д. Вертов
Оператор
Б. Цейтлін

1917

РОСІЙСЬКИЙ ВІДДІЛ:
Генеральний представник на С.Р.С.Р.
I G E R U S S K O
HANDELSGESELLSCHAFT m. b. h.
BERLIN NW 7,
DOROTHEENSTRASSE 35.

КІНО-
ПЛІВКА

"КІНО"

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ КІНЕМАТОГРАФІЇ

Рік видання 5-й

Червень, 1930 р.

№ 12 (84)

ГОДІ ТУПЦЯТИ НА МІСЦІ...

З питання звукового кіна є вже досить багато літератури, вже громадську думку зосереджено навколо цього, надто важливого чинника культури, але нема основного — нема звукових фільмів.

Прошло більше року з того часу, як було винайдено в Радянському Союзі апарати двох систем, що здійснюють звуковий фільм, а також і апарати, що його демонструють.

Але зрушень після цього, надто важливого винаходу, зрушень масових ми й сьогодні не маємо. Такий надзвичайно важливий чинник масової культури, що міг би виконати велику функцію в культурно-освітній роботі за доби соціалістичної реконструкції — не поширюється й коли такими темпами розгортається робота по розповсюдженню й організації виробництва звукових фільмів, то повстає пекуче питання: чи зможемо ми наздогнати капіталістичні країни в цій галузі?

В той час, коли капіталізм швидко скористався з винаходу звукового кіна й швидко цей винахід застосував у боротьбі проти революційної ідеології (масове виробництво звукових релігійних фільмів), в той самий час ми, за умов диктатури пролетаріату, не розгорнули ще й досі потрібної роботи по використанню звукового кіна, як чинника боротьби за соціалістичну культуру, за ідеологію робітничої класи, проти релігії, проти рештків ганебної спадщини.

Окремі покази експериментальної, власне кажучи, роботи зі звуковим кіном, говорять широким масам про ту важливу роллю, що її відіграє звуковий фільм у будівництві соціалістичної країни. І коли по лінії "німих" фільмів, в розумінні майстерності, техніки їх, радянська кінематографія наздогнала капіталістичні країни, то треба прикласти всіх зусиль, розгорнути максимально напруження роботи, аби й по лінії виробництва звукових фільмів в короткій час наздогнати передові капіталістичні країни. Це за умов, що є на сьогодні в наявності на виробництві радянської кінематографії взагалі й зокрема української, — абсолютно можливо.

Справді, ми маємо деякий досвід у виробництві звукових фільмів, маємо деяке устаткування, а саме головне — ми можемо самі налагодити виробництво потрібного устаткування для звукових фільмів. Треба лише зрушити справу з мертвого місця й від пробних експериментальних лабораторних дослідів перейти на рейки організації масового виробництва потрібної апаратури, так здійснимої, як і демонструвальної.

За п'ятирічним планом відповідні заводи можуть виготовити 40.000 демонструвальних апаратів для звукового кіна, а також велику кількість здійснювальної апаратури. Треба це виробництво не відносити на кінець п'ятиріччя, а зараз же почати здійснення його. Треба розпочати підготовчу роботу по виробництву різноманітних апаратів — шкільних, пересувних та стаціонарних, щоб можна було, урахувавши умови, урахувавши конкретну обстановку клубу, хати-читальні, сельбуду, кіна — пристосувати до цих умов апаратуру й переводити демонстрування звукових фільмів.

Невеликий досвід виробництва радянських звукових фільмів довів, що якість нашого виробництва в окремих моментах дорівнюється якості закордонних фільмів і що вже наспів час та потреба за наших умов розпочати велику організаційну роботу кадрів робітників для звукового кіна. Справа ж з органі-

зацією цієї, надто важливої роботи, що без неї ми не зрушимо з місця, є в такому ж стані, як і справа організації виробництва апаратури.

Ось чому потрібно зараз же загострити увагу на питанні організації підготовки кадрів для звукового фільму. Без розв'язання цього питання ми, навіть і за наявності апаратури, не зрушимо з мертвої точки. Процес організації масового виробництва приладь і устаткування звукового кіна повинен йти поруч з процесом організації підготовки кадрів робітників, бо коли п'ятирічка передбачає 40 тисяч демонструвальних апаратів звукового кіна на всьому Радянському Союзі, — а з них 5000, а то і більше, повинно припасти на Україну, — то зрозуміло, яка грандіозна задача повстає перед нами в цьому, великої ваги, питанні.

Потрібно вже зараз накреслити низку заходів щодо організації спеціальних курсів, що готували б звуко-демонстрантів, розпочати перекваліфікацію операторів під кутом зору виробництва звукових фільмів, а також розпочати перекваліфікацію режисерів, ляборантів тощо. Тут потрібно розробити цілу систему заходів, які б забезпечували нормальне зростання потрібних кадрів.

Вже зараз конче треба, таку категорію робітників, як оператори і режисери обов'язково перекваліфікувати, з урахуванням потреб масового виробництва звукових фільмів.

Наступного року Українській кінематографії треба виготовити не менш від 20 звукових фільмів, а до початку нового господарчого року залишилось не так багато часу і, зрозуміло, що треба вже зараз, не гаючись провадити підготовку щодо організації цієї надто важливої роботи.

Треба вже зараз перевести низку заходів, які б гарантували безперебійну роботу у виробництві звукових фільмів. Нам здається, що тут повстає як раз тепер безліч питань, що їх треба якнайскоріше розв'язати. На допомогу нашому виробництву у цій справі повинні піти різні наукові, учбові та інші заклади, на допомогу — повинні піти інші галузі мистецтва, література, тощо.

У цій грандіозній роботі, що її повинно переводити наше виробництво, — і ми певні того, що ця робота буде переведена, — ми повинні застеретти від основної хвороби, на яку так довго хворіло "старі" німе кіно — це елементи халтури та елементи копіювання театру в гіршому розумінні цього слова. Основними принципами кінотворчості повинні твердо залишатись і надалі принципи образу, монтажу, дії, підсилені таким могутнім засобом, як звук.

Тому нам здається, що насамперед треба буде використати звук, як елемент, що поєднує всі засоби кіна і його завершує.

Лише в такий спосіб, нам здається, слід ставити справу, а оскільки це так, то, безперечно, ми не допустимо в нашій практичній роботі тих помилок, що їх ми багато й багато мали в історії нашого виробництва.

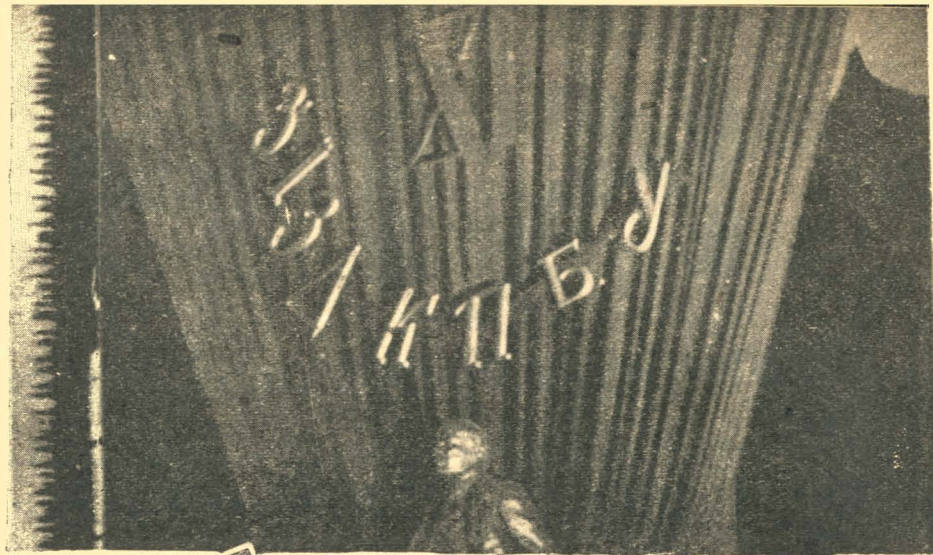
Ті невеличкі здобутки, що їх має українська кінематографія по лінії виробництва, говорять за те, що ми можемо вже на цьому шаблі розгорнути роботу. Треба повсякденно, повсякчасно приділяти більше уваги справам звукового кіна, ніж ми це робили досі.

КІНО

М

МУ

ЗІЗДОВІ

ВУФКУ

ФАБРИКА

ФІЗКУЛЬТУРНЕ

ПРИВІТАННЯ

ХІ ПАРТІЇ

Історія вимагає фактичного матеріалу. Спираючись на нього, майбутній історик писатиме про нашу велику добу, про наші осяйні будні.

І от, щоб допомогти цій справі, кіно фіксує події, кіно записує багатогранне життя нашого Союзу. А чи ж не величезна подія—ХІ з'їзд партії? Чи можна її обминути? Ні, тисячу разів ні.

Тому й доручила кінофабрика реж. Вертову зафіксувати цей з'їзд і записати промови провідників партії й делегатів з'їзду, щоб не тільки ми — свідки сьогодні, — а й майбутні покоління чули й бачили з екрану ентузіастів великої доби — доби будівництва соціалізму.

Скільки б хиб не мав сучасний звуковий фільм, як би розмовне та тонове кіно не було подібне в сучасній стадії свого розвитку до жалюгідної пародії на театр чи оперу, словом, які б не траплялись помилки у відзвучуванні німого кінообразу, проте всі, навіть, найбільш відсталі робітники кіна погоджуються, що кіно все ж мусить лишатися кіном, тобто перш за все мистецтвом, що в ньому домінує над усім зоровий вплив образу. Діалог повинен не послабляти, а зміцнювати вираз образу, звук грає не самостійну, а службову роль в розгортанні цілого, тобто основного задуму поставника.

І поскільки в такій поставі питання це нова форма мистецтва кіна, постільки й техніки, і методи роботи намічаються інші. Не вирішаючи наперед всіх можливих форм зорово-звукових композицій певного порядку, можна вже зараз сказати хоча б на підставі помилок, що еволюція німого фільму до розмовного неодмінно потягне за собою і зміну у методах роботи.

Сценарії. До цього часу сценарне лібрето, подане режисеру як самостійна закінчена річ, — у більшості випадків було лише базою для поставника. Ні для кого не є таємниця, що в процесі роботи, в моменти самого фільмування тої чи іншої сцени, через тисячі непередбачених обставин, — ці сцени можна було замінити на інші, що часто нічого спільного не мали з первісним пляном сценарія. У звуковому фільмові це стає майже неможливим. Образи звукового фільму не можна змінити під час зйомки волею поставника, бо кожна зміна, після того, як лібрето звукового сценарія закінчене — визначала б зрив, порушення тої безперервності зорово-звукових сполучень, що їх місце точно визначене в часі. Розташовані наперед у певному порядку чергування один за другим зорові та звукові моменти мусять лишитися такими й під час зйомки. Тривалість кожної сцени для зору мусить бути в цілковитій гармонії з тривалістю встановленого звукового моменту, або потрібного музичного акомпаніменту. І коли в обробці лібрета звукового сценарія мусить бути цілкова договореність між сценаристом, композитором та поставником, якщо, звичайно, останній не поєднує в собі всі ці три властивості, що дуже бажано, — тоді кожна зміна тих чи інших шматків вимагає попереднього погодження слово-звукового образу.

Монтаж. Так само всі знають, що ще більших змін можуть зазнати вже зафільмовані шматки або сцени під час монтажу, тобто під час роботи над негативом після зйомки і тим самим, звичайно, ще більше порушується первісна сцена написаного сценарія.

Такі методи роботи над негативом зовсім неможливі в звуковому та розмовному фільмові, за винятком рідких щасливих випадків. Розмовні та звукові фільми значно більше від німих перебувають в залежності від законів часу. Те, що ми бачимо, мусить бути зафільмоване так, щоб слово або звук, що склали цілі сцени в попередній розробці лишилися такими на плівці і в остаточній редакції. Сценарій звукового фільму повинен передбачити всі шматки, що мусять без змін лишитися в зорово-звуковій композиції. Помилки, що були в попередній розробці зараз же позначаються під час склеювання шматків і щось виправляти тут дуже важко. Це не визначає, звичайно, що з останнім поворотом ручки апарату кінчається робота над фільмом. Деяка робота з ножицями в звуковому фільмові неминуча. Вирізати фразу, або шматок фрази, а значить і якийсь відповідний шматок зорового образу, щоб прискорити ритм, або вставити шматок музичного акомпаніменту з іншого негативу, щоб зменшити ритм — буде в залежності від тих загальних вимог, що їх диктує необхідність.

Але ступінь таких послідовних виправлень буде дуже обмежений.

Декорація. Не позбавлені деякої своєрідності й декоративні завдання в звуковому фільмові, а тому й декоратори мусять змінити свої методи роботи. Перед ними стоять тепер питання не тільки

архитектурного порядку, тобто будування ліній та обсягів, їхньої конструкції, а також і питання акустики. Вибір того чи іншого матеріалу, придатного з погляду акустики є необхідна умова при вирішенні звукових явищ під час зйомки. А декорації, що не пропускають жодного стороннього звуку з боку до камери, де провадиться зйомка певної сцени вже й зараз є необхідною умовою для багатьох звукових картин.

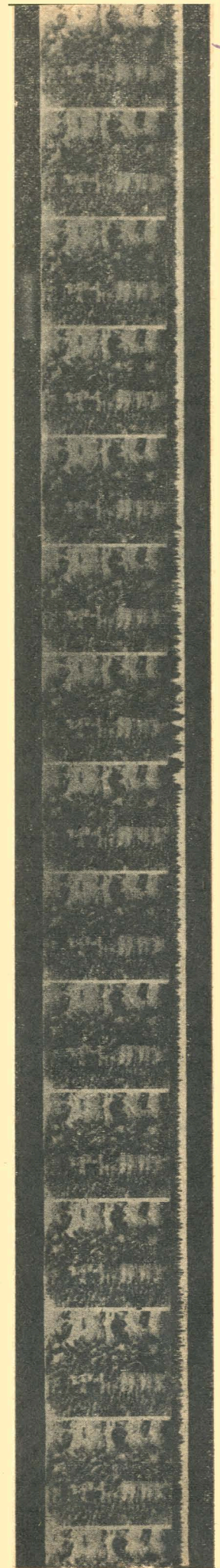
Актори. Вибір акторів буде залежати від цілої низки умов, що їх покищо не досить розроблено. Більш детальне розроблення цього питання незабаром покаже, які, наприклад, голоси найбільш придатні для мікрофону, чи потрібна театральна дикція, театральне підсилення голосу та інші театральні прийоми виразності мови, чи може кожний актор повинен буде залишити свої природні властивості в неприкрашеному вигляді. Нам здається, що останнє виходить із самої природи кінематографа і в недалекому майбутньому будуть шукати не тільки фотогенічну зовнішність, а й фотогенічні голоси. Крім того шкловита тиша під час зйомки звукового фільма не дозволить вже режисеру провадити роботу з акторами під час самої зйомки. Всі розпорядження режисера під час зйомки будуть зведені до мінімальних умовних знаків, а тому все до найменших подробиць мусить бути передбачене й виготоване на репетиціях і актор повинен буде вміти повторити все в суворо одведеній йому одиниці часу.

Таким чином все це вимагає від режисера різноманітних знаннів і величезного напрудження, бо його робота ускладнюється участю в реалізації звукового фільму нових відповідальних робітників. Перш за все вже в попередній розробці звукового лібрета крім сценариста найближчу участь мусить взяти композитор, що його обов'язком буде створити спеціальну музику до картини. Звичайно, музика звукового фільму буде мати інші завдання, ніж просто музичний супровід. Це буде акомпанімент у найкращому розумінні цього слова, побудований за симфонічним принципом і в його основу буде покладено звуко-зоровий образ, що виявляє основний задум режисера-поставника. Другий, новий співробітник, що матиме місце поруч з композитором — це спеціаліст-керівник звукового здійснення. І режисер, що його обов'язком буде контроль та регулювання зорово-звукових моментів, повинен буде з цим відповідальним технічним співробітником щільно зпрацюватися.

Звідси само собою стає зрозумілим, якої кваліфікації повинен бути творець тонового фільму, яку ерудицію він повинен мати з усіх галузей знання, щоб дати справді хороший тоновий фільм. Очевидячки в зв'язку з цим перед ним не раз і не двічі повстане питання про ревізію метод роботи, про зміну їх і повсякчасне слідкування за новими досягненнями з техніки звукового запису. Інакше бо режисер працювати не зможе і життя примусить його скласти зброю й залишити стіни фабрики.

У всіх цих нових досягненнях техніки, що диктують нові методи роботи і підвищують вимоги до всіх учасників створення звукового фільму, — нині приваблює перш за все і більш за все покищо сама техніка, саме нове відкриття і тільки тому, що воно нове і з'явилося вперше. Проте, на дивлячись на всі ці цілком зрозумілі спокуси, ми повинні вже тепер мати досить тверезості, щоб попередити, що мистецтво не має нічого спільного з технікою і що технічні вдосконалення не визначають удосконалення в галузі мистецтва. Про це красномовно говорять всі сучасні звукові фільми і навіть найбільш технічно досконалі з них. Все це, треба признатися, покищо лише не що інше, як розмовні машини, або грамофони. Застосувати ці останні відкриття науки як засоби для виразу життєвих тем сучасності — справа майбутнього.

Т. Сорокін

ТОНКІНІ і ТОНКІНО

Вміщуючи статтю т. Гарбера, редакція просить так саму управу ВУФКУ як і робітників фабрики висловитись з приводу неї в найближчих числах нашого журналу.

Прошло вже три роки з того часу, як в пресі заговорили про серйозні успіхи тонкіна за кордоном, а також про перші лабораторні спроби наших радянських винахідників Шоріна й Тагера в цій справі. Ми маємо всі підстави зробити деякі підсумки стану тонкіна в радянському Союзі та його перспектив на найближчий час.

На жаль, тонове кіно, головним чином в галузі виробництва тонфільмів, до всіх кіноорганізацій Радянського Союзу не посунулось як слід з мертвої точки й можна просто сказати, що серйозних наслідків фактично ми в цій справі не маємо.

За весь час існування тонкіна в нашому Союзі центральна лабораторія „ВЕО“ під керівництвом інж. Шоріна, яка виключно займається виготовленням апаратури для тонкіна в нашому Союзі, випустила лише 4—5 комплектів проєкційної апаратури (комплект для Ленінградського театру Совкіна, комплект для Харківського театру ВУФКУ, 1 для Ленінградського ательє Совкіна й 1 для Київського ательє).

Щодо звукозаписувальної апаратури, то після великих об'єктивних труднощів ця лабораторія випустила 1 комплект апаратури для Ленінградського ательє Совкіно, 1 комплект для Київської кінофабрики й 1 комплект лабораторного типу є в самій лабораторії інж. Шоріна.

Таким чином на весь Радянський Союз ми на сьогоднішній день, себто через 3 з лишнім роки після того, як серйозно заговорили про роботи наших винахідників у цій справі й коли закордоном вже почали демонструвати картини, ми маємо лише два стаціонарних апарати для практичної роботи по ательє й три проєкційних установки по театрах (Ленінград, Харків, Москва). Московський театр, між іншим, працює на закордонній апаратурі „Симплекс“, яка випадково попала з Америки для демонстрування та продажу в СРСР.

Наведені цифри показують нам той жахливий стан, в якому опинилися всі майже кіноорганізації, не маючи апаратури як для експериментальної роботи, так і фактичної роботи для запису звуків і відтворення їх.

В той час, коли в планах своїх робіт виробничі закордонні бази, передбачають 80—90%—ий перехід виключно на виробництво тонових фільмів, наші кіноорганізації намічають їх на 30—31 рік невеликим відсотком від 2 до 10 і то без упевненості в виконанні цих мінімальних завдань.

Ще до сьогоднішнього дня для роботи щодо озвучування фільмів, яку можна покищо кваліфікувати лише як експериментальну, треба обов'язково їздити до Ленінграду (лабораторія „ВЕО“) й там у порядку черги працювати з великими переборами та труднощами (група Рома—„П'ятирічка“, група Вертова „Симфонія Донбасу“).

Про пересувну апаратуру, якою закордоном користується перша-ліпша виробнича база вже протягом 2-х років, нам покищо й думати не доводиться.

Не краще стоїть справа з підготовкою програм для тої невеличкої кількості тонкіно-театрів, що ми їх маємо, а також з підготовкою сценаріїв для тонфільмів.

Обмежитись програмами дивертисментного характеру—це значить свідомо скомпромітувати всю справу тонкіна. Це можна було виправдувати лише як експериментальну лабораторну роботу й лише в перші тижні відкриття першого театру в Ленінграді. Йти ж на далі таким шляхом втягнення широкого масового глядача не можна й не слід.

Ми, на жаль, опинилися в такому становищі, коли, не зважаючи на те, що у нас є лише 3 театри в Союзі, ми все ж не маємо що демонструвати.

До постав, що їх зараз провадиться і що їх можна віднести до категорії монументальних, належать „Добре живеться“ Пудовкіна й „Симфонія Донбасу“ Вертова.

Про якість цих картин і час їх випуску зараз говорити рано, але, безперечно, про все, що буде далі випущено та мають випустити протягом ближчих місяців треба говорити, бо воно не забезпечує навіть 3 театрів Союзу.

Таким чином стан з програмами загрозливий і ця загроза, як і в німому кіні, полягає в сценарній кризі. Тут, на жаль, ми можемо опинитися ще в більш жахливому стані, ніж з відсутністю сценаріїв для німих фільмів. В той час, коли ми маємо вже деякий досвід при створенні сценаріїв для ігрових німих фільмів, то в галузі тонкіна ми ніякого досвіду не маємо. Коли ми тепер не вживемо зверхударних кроків для організації цієї справи, то ми будемо мати нову „сценарну кризу“ й нові прориви на фронті тонового фільму. Народа в цій справі з представників усіх худ. відділів та сценарних майстерень кіноорганізації, на нашу думку, дуже доцільна була б і практично обміркувала б загальні настановлення, а також спричинилася б до обміну досвідом у цій справі.

Переходячи до основної справи—утворення кадрів для майбутньої роботи по тоновому кіно, ми тут бачимо повну невідготовленість, розгубленість та безпляновість усіх без винятку кіноорганізацій н/Союзу.

Великим недоліком в роботі в кіновиробництві взагалі, особливо в розмовному та тонкіні зокрема треба вважати таке явище, коли ми для розв'язання технічних проблем не використовуємо закордонного досвіду.

В той час, коли в інших галузях господарства та промисловості нашої країни закордонний досвід та експертиза займають велике й значне місце, в той час, коли сотні закордонних інженерів та техніків запрошуються до нашого Союзу для роботи на підприємствах нашої промисловості,—кіно-промисловість, на жаль, цього заходу не використовує, а особливо для такої, зовсім нової для нас суто-технічної справи, як тонкіно.

Треба підкреслити та признатись, що до цього часу справами тонкіна кожна кіноорганізація займалась випадково, без твердих плянів та орієнтування хоча б в перспективі на рік.

Здебільшого кіноорганізації не мають навіть відповідних реальних асигнувань на цю справу і в п'ятирічному пляні кінопромисловості ця справа теж займає випадкове, не обгрунтоване місце.

Все це вимагає, безумовно, більш серйозного й відповідальнішого підходу з боку керівників кіноорганізацій до розв'язання основних справ тонкіна, ніж це було до цього часу. Без серйозного підходу до цієї справи тонкіно й надалі буде на ампліа безпритульного й ми весь час будемо в цій справі відставати в темпі розгортання цієї нової галузі кінопромисловості. Особливо треба запам'ятати ще й те, що тоновий фільм жодній країні в світі не може принести стільки користі, як нашому Радянському Союзу, де провадиться така грандіозна перебудова всього промислового, побутового та культурного життя 6-ої частини світу.

Отже, завданням сьогоднішнього дня повинно бути:

1. Утворення серйозної виробничої бази тонапаратури при „ВЕО“, або при іншому трестові,
2. негайна підготовка основного технічного персоналу, сценаристів, і
3. Використання закордонного досвіду та притягнення закордонних фахівців кожною кіновиробничою базою нашого Союзу.

І. Гарбер

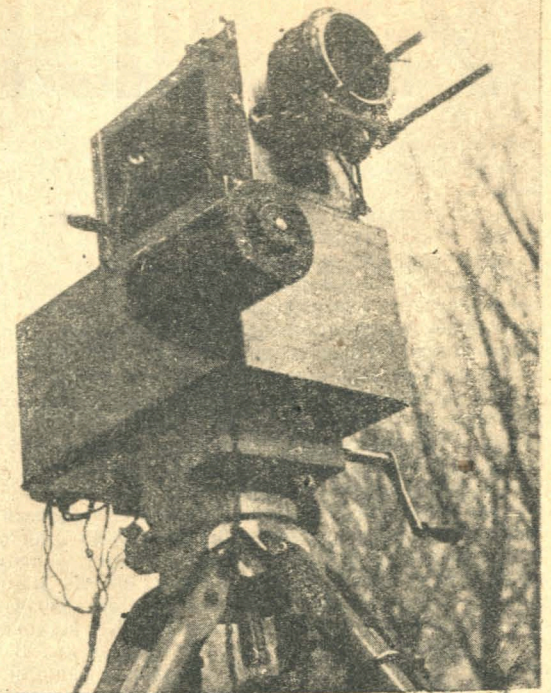
СИМФОНІЯ

У Дебрі Л. на дні пробито дірку. Дебрі пригвинтовано до металової скриньки, розмірами трохи більшої від самого Дебрі. Ця скринька — звукозаписувальний апарат системи Шорина — приладнана до звичайного штативу. На штативі дошка з вимикачем і дротами. Дроти одним своїм кінцем ведуть до апарату, другим до посилювачів і мікрофону.

Плівка, як завжди, експонується у віконці і йде вниз у звуковий апарат, фіксує звук і повертається назад до Дебрі уже з зафільмованим відбитком і звуком на тій самій плівці.

Це „Мікст“ — новий, перший з лабораторії Шорина, пересувний кінозвукоздймальний апарат.

Апарат цей разом із здймальним трошки заважкий, але після не-

ДОНБАСУ

Зграбного стаціонарного звукового апарату він здається нам дуже легким.

Мікст разом із посилювачем та акумулятором легко вміщується в авто і ми гайсаємо містом, спиняючись для здймань.

Надзвичайно широкі перспективи розгорну вперед нами цей апарат. Те, що досі було неможливе, те, про що можна було лише мріяти,—здійснилося цілком.

Для нас нема тепер перешкод. Коли раніш доводилося витратити багато часу, щоб створити, з'ягнувати якийсь звук, наприклад гудок, і до того ж цей звук був сумнівної якості, то тепер ми здймаємо справжній гудок незалежної від того чи то гудок паровозу, чи заводу. Ми здй-

маємо оркестру музики не в заглушеному приміщенні, що за нього платим сотні карбованців, ми здймаємо оркестру на вулиці, так як вона є, в рухові, здймаємо не тільки звуки музики, але й все те, що нагадує життя. Щебетання пташок, гавкотню псів, дитячий галас, гудок авта не тільки не псуєть музики, а навпаки—добре доповнюють життя вулиці.

І все це тим більш повно, бо об'єктив апарату здймає не тільки оркестру, але й вулицю, де рухається ця оркестра.

Наслідки вже перших робіт наших на цьому апараті дали блискучий ефект і величезне значіння відобрає цей „Мікст“ у „Симфонії Донбасу“.

Пересувний апарат „Мікст“ мусить цілком і повністю використовуватись на фільмуванні документального фільму, чи то буде хроніка, чи суцільна картина.

Б. Циплін

РІК ШУКАНЬ І ПРАЦІ

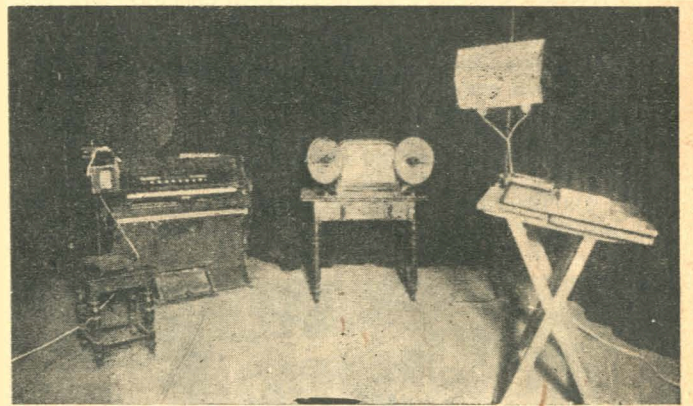
Остання робота „імерзійна метода друку“, ще тоді неорганізованої експериментальної лабораторії в кілотехнікумі була закінчена в травні м. 1929 р. Практична проробка цієї методи навели на думку, що вона могла б бути пристосована до друку тонових фільмів. Загальний розвиток тонового кіна, особливо посилений темп його в другій половині 1929 року поставив перед нами дилему про необхідність організувати якунебудь експериментальну працю в цьому напрямкові. Почалась проробка літературного матеріалу і тільки наприкінці вересня ми приступили до практичного виконання цього завдання.

Було дуже важко, бо ця робота настирливо вимагала знань з різноманітних галузів науки, якто радіо-тех., акустики електрики та інш. До нашого робочого ядра в 2 чол. було притягнуто ще одну людину і людина ця була—радіо-технік.

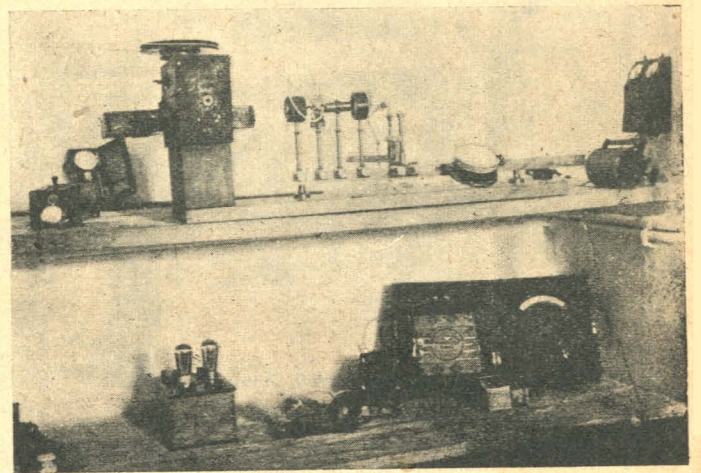
Перше практичне завдання, що було поставлене перед нами—це виготовлення світлової сирени. Почалась шалена робота, збирання посилювачів. Матеріалів на ринкові не вистачало. Грошей було занадто мало, бо вони асигнувались з великою обережністю за рахунок яких небуло інших лабораторій—в спеціальному виділенні коштів на обладнання тонового ательє в кіно-технікумі Управа ВУФКУ відмовляла.

Певности в успіху не було, але була надія. В жовтні м-ці посилювачі були виготовлені. Зібрали в перший раз світлову сирену. Встановили перед фото-елементом круглий з отворами диск, що рухався за допомогою маленького електро-моторчика. Перед диском встановили лямпочку тощо. Ніби все гаразд. Можна й струм увімкнути. Рубльника увімкнуто, диск шалено крутиться, але... звуку не маємо, репродуктор мовчить.

Починаються шукання помилки. Виявляється, що під час спішки забули щось увімкнути. Помилку знайдено та виправлено. Диск знов рухається та вже на цей раз з репродуктору ллються звуки сирени, хоч може й не приємні, але для нас вони найкраща музика. Ми посилювали міцність посилювачів, репродуктори ревіди, як пароплавні сирени, та ми цього не чули—для нас це була музика. Перший успіх надав нам певности й надій.

Загальний вигляд тонтельє Одеського Держкілотехнікуму.

Експериментальний кабінет

Одночасно з цим нами пророблювалась конструкція репродукційного приладу. У листопаді місяці механічний завод ВУФКУ нарешті дав нам вже виготовлену конструкцію. Почались випробування невеликих шматочків тонової плівки. Це нам дало дуже багато. Ми вивчали щодня всі ті умови, що потрібні для найліпшого проектування тонових фільмів. Одночасно ми все удосконалювали посилювачі. Була перебудована велика кількість схем вмикання. Праця над оптичною системою забрала теж багато часу.

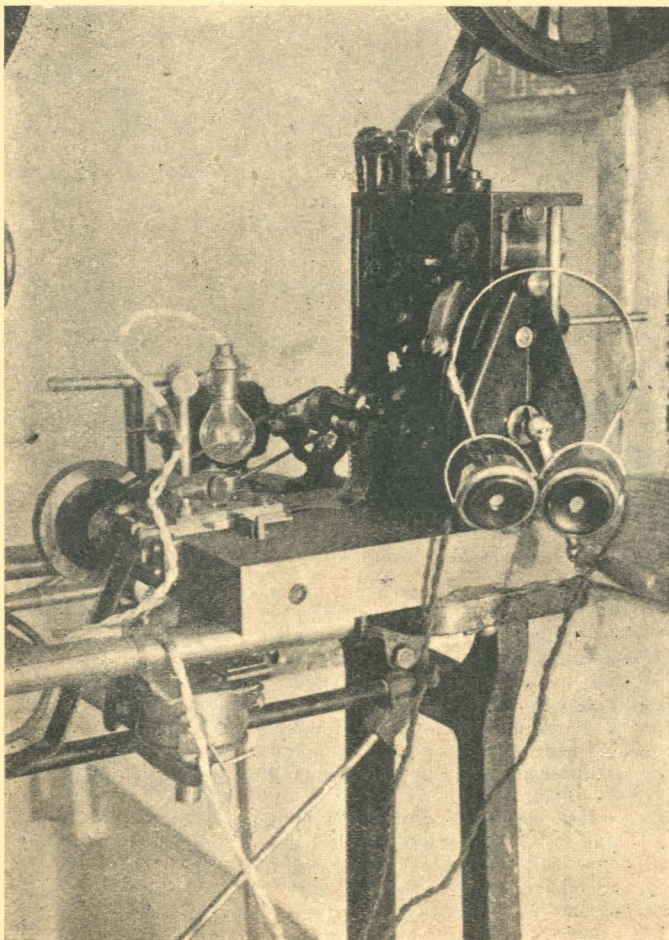
Треба сказати, що за допомогою проф. Кирилова зараз ми маємо зовсім оригінальну оптичну схему репродукційного пристосування.

Коли було закінчено проробку основних питань проектування, треба було узятись за запис звуку. Знов почалась робота, знов почались конструювання. Зупинились ми на методі інтенсивності, як на методі безенерційній та близькій до нас, робітників фото-техніки. Наприкінці січня місяця ми закінчили конструювання й приступили до виготовлення деталей. Справа пішла більш-менш добре і зараз ми вже маємо лабораторну модель, що за її допомогою можна записувати звук. В зв'язку з тим, що нам треба мати синхронний рух кінознімального та звукового апарату, ми передали матеріали щодо цього електротехнічному цехові Механічного заводу ВУФКУ. Одночасно ми почали систематичне дослідження різних умов звукового зймання з метою виявлення недоліків, що зв'язані з нашою це досить удосконаленою радіо-системою. Довелось збудувати студію, що в ній ми зараз і працюємо.

Відсутність електро-динамічних репродукторів наштовхнула нас на думку виготовити їх своїми силами і ми певні що таки їх виготуємо.

Зроблена спроба демонстрування наших записів звуку на апараті що ним зараз устатковано звукове кіно м. Харкова дала гарні наслідки. Всі звуки досить чітко передалися. Добре були також передані тембр та інтонації голосу.

Рік праці й шукань, отже, не минув даремно. Ми стоїмо вже на певному шляху й простуватимемо далі. *Шутак*

Проекційний звуковий апарат.

Щоб запобігти цьому, робітник кіномеханік Орловський винайшов запобіжника, що припиняє на мить подавання струму до лампки і таким чином сигналізує про те, щоб повільніше крутили триб-динаму.

Експертиза науково-дослідчої лабораторії ВУФКУ визнала цей винахід за дуже цінний.

Апарат для перемотування фільмів

Дуже значно псуються фільми в наслідок неправильного або недбалого перемотування. Питання про обережне поводження з плівкою набуває зараз серйозного значіння в зв'язку з появою тонфільмів, що в них звук записується безпосередньо поруч з відбитком на кадрі. Різні риси та технічні пошкодження звукового фільму негайно відбиваються на якості звуку.

Апарат, для перемотування фільмів, що його винайшов кіномеханік Арбуа, зберігає плівку від різних пошкоджень.

Апарат т. Арбуа працює цілком автоматично за допомогою електротриду, що йде від невеличкого мотора і з'єднується під час роботи з ручкою апарату.

Щоб зберегти перфорацію фільму від зайвого тертя, що псує плівку і записаний на ній звук, перфорація система тично посипається парафіном із спеціальної помпи. Центральне Бюро робітничого винахідництва схвалило винахід Арбуа й приступило до виготовлення моделей.

Поновитель плівки

Оператор М. М. Мінервін винайшов спеціальний апарат під назвою „Поновитель плівки“, що за його допомогою стара непотрібна плівка знов перероблюється на нову кіноплівку. Ця перероблена кіноплівка може бути використана для роботи, а також для зйомань звукових та розмовних фільмів.

Іспити апарату, зроблені в центральному бюро робітничого винахідництва в присутності висококваліфікованих фахівців, показали цілковиту придатність кіноплівки. Мінервіна для зйомок написів та кінцівок фільму.

Вжиток винаходу Мінервіна в радянській кінематографії почасти позбавить нас від імпорту закордонної кіноплівки й збереже не одну сотню тисяч золотих карбованців.

Кілька чужоземних промислових кінофірм звернулись до Мінервіна з пропозицією передати їм монополію на право використання апарату, але Мінервін відмовився.

Протягом найближчого часу буде приступлено до будівництва спеціальної кінофабрики для переробки старої плівки на нову, яка буде щодня випускати 2—3 тисячі метрів переробленої плівки.

Стереокіно

В галузі винаходу просторової або стереоскопічної кінематографії робилося дуже багато спроб, не тільки в СРСР, а й у Америці та Європі, що не дали, на жаль, покищо жодних позитивних наслідків.

І тільки зараз радянський інженер В. А. Зайковський у Москві розв'язав практично питання рель'єфної зйомки та проєктування кіно-плівки, тобто винайшов просторовий або стереоскопічний кінематограф.

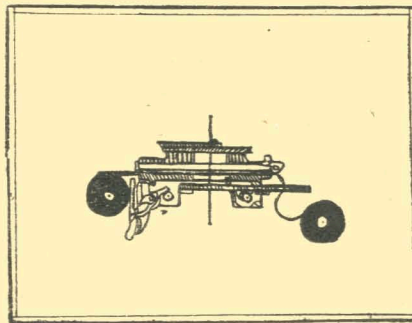
За системою Зайковського фільм являє собою цілу низку послідовних стереоскопічних кадрів. Стереофільми здійснюються за допомогою звичайного знімального кіно-апарату і можуть бути використані як для стереоскопічного, так і для звичайного проєктування на екрані.

Крім того цей винахід накреслює нові шляхи до вирішення завдання про трьохколіркову кінематографію.

На іспиті, що відбувся цими днями, спеціальна комісія визнала стереокіно системи Зайковського за варте найсерйознішої уваги.

Запобіжник проти перенажарювання ламп

Праця з пересувкою типу „Гоз“ впирається в одну дуже важливу проблему—проблему світла. Не маючи постійного джерела світла, кіно-механікові доводиться вживати так званого „людського мотора“, — іншими словами — вручну крутити динаму. Через те часто бувають випадки, коли „перекручують“, тобто

дають більше енергії, ніж то треба і лампка в проєкторі перенажарюється або

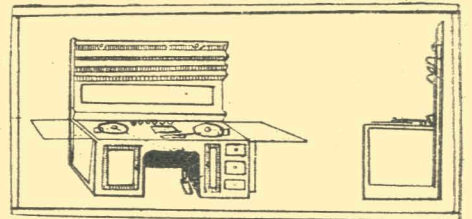
Трансвертер інж. Козловського

Одеський механічний завод ВУФКУ виготовував моделю трансвертера, що його винайшов інж. Козловський. Трансвертер—це машина, що замінює дуже дорогі умформери, які перероблюють змінний струм на постійний.

Оскільки цей винахід цінний можна бачити хоч би з таких от цифр: умформер коштує 1500 кр. трансвертер 400 кр. Коли ж помножити різницю в вартості цих машин на кількість кінотеатрів ВУФКУ,—то вийде чималенька сума—121 тисяча крб. Та й крім цього трансвертер цінний ще й тим, що він дуже простий. Отже коли переустаткувати всі кінотеатри ВУФКУ трансвертерами, то поза всім цим можна буде ще й допомогти нашій промисловості, бо всі електромотори підуть на виробництва, а динами на села.

Монтажний стіл реж. Вернера

Винахід режисера Вернера має величезне значіння. Він сконструював новий тип монтажного столу. Основні переваги цього столу полягають в тому, що монтажка приводиться в рух не руками, а за допомогою трибу. Разом з тим особливий притискач дозволяє намотувати

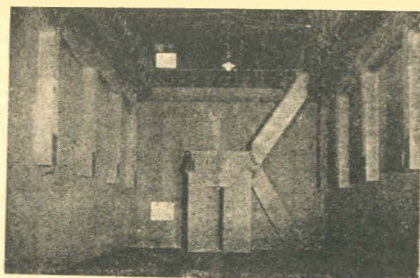
навіть дуже коротенькі шматки кіноплівки, що звичайно зіскакують з бобини.

Зручне розташування всіх деталей зводять кількість необхідних маніпуляцій з кожним шматком плівки з 10 до 3-х. Таким чином економія в роботі вийшла величезна. Все це говорить за те, що такі монтажні столи мусять мати у нас широке розповсюдження.

О Б'Я В А

П'ЕСИ, КНИЖКИ З УСІХ ГАЛУЗІВ МИСТЕЦТВА УКРАЇНСЬКОЮ та РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ ВІДПУСКАЄ та НАДСИЛАЄ ПІСЛЯПЛАТОЮ КИЇВСЬКА КРАМНИЦЯ УКРТЕАКІНОВИДАВУ „СЦЕНА й ЕКРАН“ КИЇВ, ВОРОВСЬКОГО № 29.

ТАМ ЖЕ МОЖНА ПРИДБАТИ ГРИМ, ПЕРУКИ, КВИТКОВІ КНИЖКИ, ЛИСТІВКИ, ТОЩО.

Мовчки під монотонний шум соток і п'ятисоток на віддаленні певного знімального пляну, оздоблюючи кадр мимічними рухами, втілює актор в сценарні епізоди майбутнього фільму живі, але німі образи, накреслені сценаристом та режисером.

В павільйоні кінофабрики працює одинадцять знімальних груп.

Голосно перекликаються освітлювачі, нервуються режисери й асистенти, лише оператор (категорія здебільшого спокійних людей) весело гукає: — Ей, хлопчики, дайш п'ятисотку!

Вправна рука оператора вміло розрізує проміння п'ятисотки й на низує осяйні кадри на мертву, до всього байдужу холодну плівку.

Ми проглядаємо в павільйоні процеси надзвичайно складної роботи над німим фільмом, що через десятиліття стане історичним документом для дослідника з історії кіна, що одійде в передвічність з своєю німотою, що піде новою стежкою, яка за допомогою з'єднання плівки з звуком замінить театр, оперу, доповідача та агітатора про ту чи ту політичну подію нашого соціалістичного краю.

Ці фільми, що зараз готуються в павільйоні кінофабрики, ці фільми, що ми проглядаємо й будемо проглядати протягом певного часу на екранах, через десятиліття забудуться.

Через десятиліття „Великий німий“ покірно схилить свою голову в мармурових стінах кіномuzeю.

Невеличкі двері.

Східні на другий поверх.

На другому поверсі двері тяжко відчиняються й хрипко б'ють за нашими плечами.

Лябораторія тонового ательє.

В цій невеличкій кімнаті (вона скоріш нагадує каюту пароплаву) протягом місяців ударним темпом іде надзвичайно складна робота над устаткуванням механізму, що за його допомогою заговорять світлотіні.

Напружено й безмовно закінчують складну роботу ударники.

Біля стіни — чотириохкутний посилювач системи „Сіменс і Гальске“ (Берлін). Від його йде основна енергія, що передається через систему проводів на батареї, які за допомогою елементів дують на плівку й дають через звуковідтворюючий апарат голос, пісні й сміх на екран.

Проходимо далі.

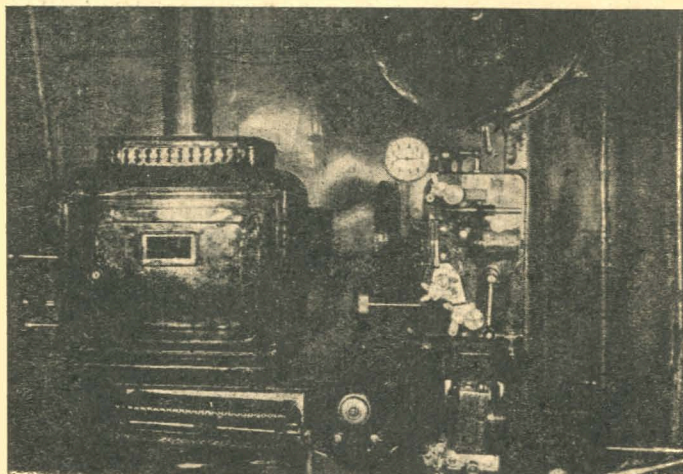
Під ногами шматки плівки й неприбрані білі намоти дроту.

Контрольне вікно.

Біля вікна апарат і похилена постать фахівця з Ленінграду. Чемно з теплим товаришським посміхом говорить: — Оглядайте, це серце звукосприймання.

Невеличкий стіл, на йому розподільча дошка, а далі остілограф і камера для касет з плівками. Це знаменитий апарат радянського винахідника інженера Шорина, За допомогою цього апарату, з'єданого з синхронним мотором, який в свою чергу має систему поєднань з знімальним апаратом павільйону, — фіксується мова актора, шум вітру, вибухи гармат і гудки заводу.

Стоїмо довго... Хочеться зафіксувати в своїй пам'яті перші кроки шукань й удосконалень, які з роками будуть звичайними у великому місті, в містечковій й селі.

З лябораторії — двері на балькон.

З балькону — сходи.

Зі сходів ноги поринають в м'який килим, що щільно услав підлогу першого тонового павільйону Київської кінофабрики.

Коли людина йде цим килимом, ходи її не чути. Мовчазність під час тонздіймання обов'язкова через те, що апарат звукозапису остільки чутливий, що разом з мовою актора сприймає й зайвий шум, утворений чиеюсь випадковою сторонньою ходою.

У павільйоні порожньо.

Зйомка за півгодини.

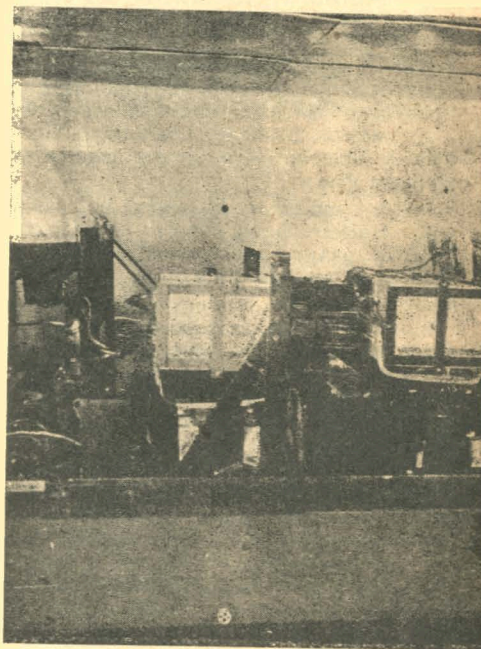
Від стіни до стіни втопають наші спокійні й трохи приглушені голоси, стигнуть кроки, не порушуючи мертвого спокою стін, взятих у торфойн, що цілком ізолює павільйон від зовнішнього оточення.

Розглядаємо довгі темносині портьєри.

Вони, похитуючись, виснуть майже до долівки, а в слушний момент ховають і відкривають собою невеличкий екран, на якому проглядають перші тонові кадри й світлотіні, що говорять.

Серед знімального павільйону — знімальний апарат.

Апарат чекає на режисера й оператора, чекає на актора, щоб розпочати безперервним колом, за допомогою майже зовсім безшумного мотору, приробленого до його ніжок, свою величну роботу.

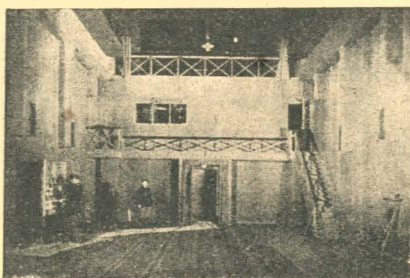
ЖИТТЯ МАШИНИ

Один за одним до павільйону входять: Зав. лябораторією Корчак-Чепурківський, редактор Худ. Відділу й замісник Завідувача Художн. Відділу кінофабрики тов. Левчук.

Робітники Київської кінофабрики доручили йому від свого імени через плівку й звук привітати одинадцятий з'їзд Комуністичної Партії (більшовиків) України.

Оператор Федотов готує апарат.

Намагається не хвилюватись. Щохвилини відкашлюючись, стоїть він і несміливо поглядає то на мікрофон, то на віконце, що за ним — апарат.

стане живою постаттю, весело гукне з екрану, заспіває, або тоскно зариде „акторськими слізами“, що ніжно овіють гліцериним повіки очей і горітимуть на лиці ранковою росю.

— Пустіть посілювач.

— Готовий...

— Гасіть світло...

Спішно йдемо з лябораторії. На балконі сідаємо на стільці, чекаємо.

Порт'єра темносиня. й велична розрізає себе в різні боки відкриває на віддалі 20 метрів екран.

Темно...

Чудне почуття... Так було в дитинстві, за хвилину до найурочистішої події.

Проміння б'є на екран. Хтось незнайомий мені, що сидить поруч мене, взяв м'яко за руку й тихо, з якоюсь тривогою говорить.

— Слухайте... Дивіться...

Слухаю й дивлюсь...

Дивлюсь і думаю; ролі великого німого закінчена. Термін „німий“ — поживкне на сторінках історії.

Світ заливає павільйон, порт'єра зсувається й ховає за собою екран.

Мій випадковий товариш по перегляду запитує:

— Ну, що? Яке вражіння?..

— Велике вражіння..

Знов лябораторія... Допитливо дивляться робітники... Мовчазно, тихою ходою, ніби боючись розгубити коштовний тягар, що залишила машина, якій доба величких революційних зрушень і технічних відкриттів ДАЛА СЛОВО.

Знов невеличкі двері.

Східці.

Величний коридор кінофабрики.

З відчинених дверей „німого павільйону“ — голосний шум прожекторів і переклик освітлювачів...

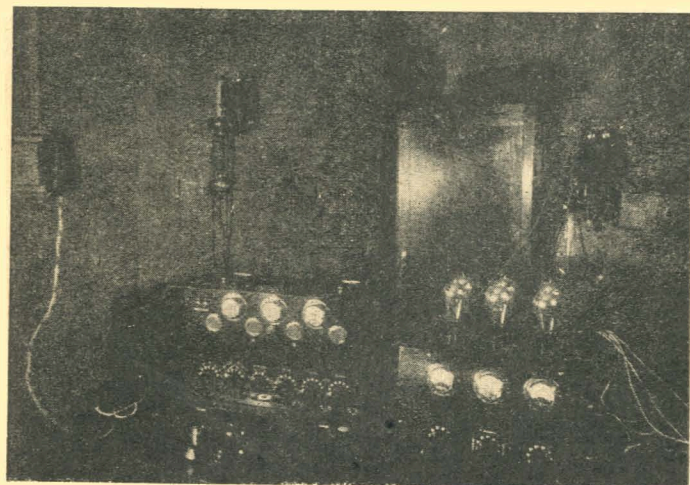
На дворі свіже повітря обдає голову й лоскітно полоще груди.

Літо...

Влітку цвітуть жита...

П'ятдесят відсотків робітників ніколи не чують шуму їхнього коливання...

Почують... І мову жита голосний переклик тракторів.

Апарат наготовлено.

— Товариш Левчук, на місце!

Очі в'їдливо п'ють апарат, пробігають по мотору.

— Тихше, тонуве здймання розпочинаємо...

Світ гасне. З високих блоків спускаються півватні лампи, й прожектор кидає півсине проміння просто в лице промовця Левчука. Корчак-Чепурківський сигналізує в контрольне вікно. Ручка апарату швидко, без допомоги оператора розпочала на низування постаті оратора на плівку.

Хвилюючись... півтоном, а потім голосніше передає Левчук від імени

українських фільмарів вітання XI-му з'їзду партії й обіцяє, якнайскоріше поширювати ідею тонкіна й допомогти партії будувати соціалістичну країну.

Ледве чуто шумить мотор біля апарату. Нерухомо вперто дивляться в одну точку зорового сприймання очі.

Через декілька днів промову й промовця побачать в Харківському театрі делегати партійного з'їзду.

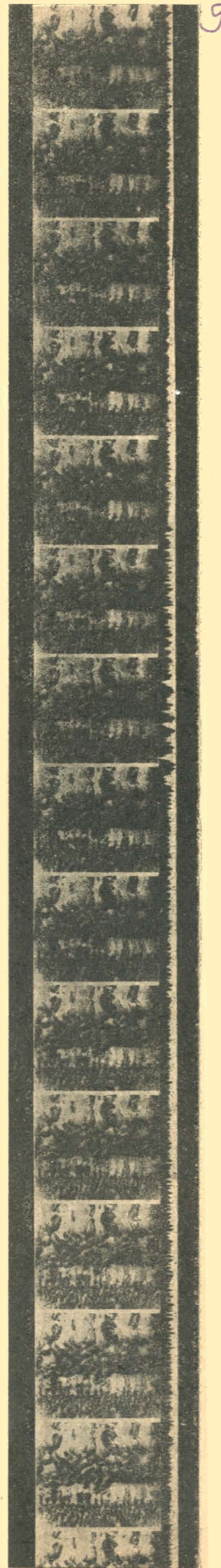
Гаснуть півватні лампи.

Замовкає мотор.

Тонуве здймання закінчено.

Екрани Києва ще не бачили звукового фільму. Пролетаріят міста чекає на нове „чудесне геніяльне“, що

О. Миклаєнко

ЗВУКОВИЙ ЕКРАН МОСКВИ

Мова йде про тонфільм взагалі і звукову програму, що її зробив Роом зокрема.

Говорить Луначарський,

Говорить Ярославський,

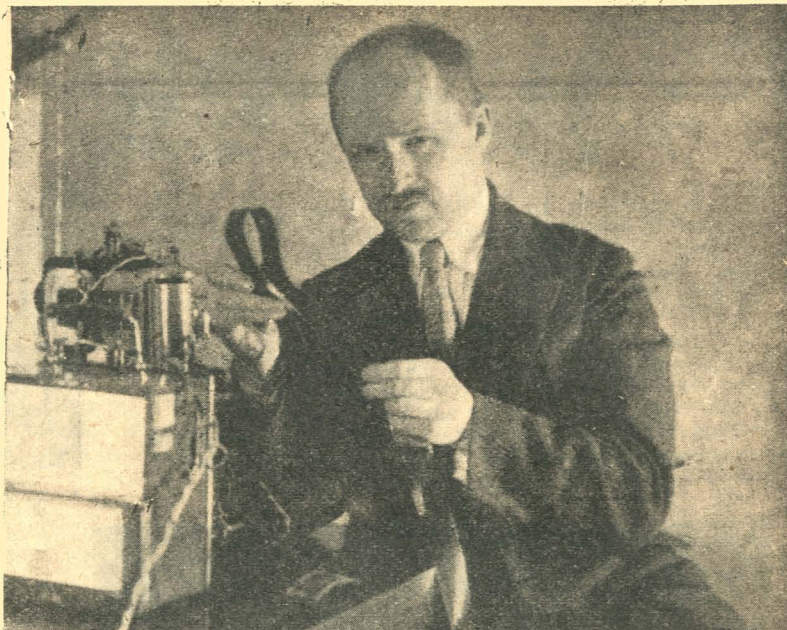
Говорить Куйбишев,

Говорить Буденій...

А здається весь час виступає з промовою один дорослий чоловік взагалі. Цей дорослий чоловік говорить дуже голосно, але не вимовляє літери „О“.

Виявляється, що в тонфільмові, принаймні нашому, всі чоловіки покищо говорять одним голосом.

Таким чином у наших ігрових найближчого майбутнього доведеться постійно слухати лише два

У Роома ж і піонери на параді і слова присяги здають близько зв'язані. Відбувається не доповнення і поширення зорового образу звуком, що не збігається з ним, а незбігання звуку з рухом людини, що з нього звук виходить.

Чверть віка тому на екранах демонструвались безкінечні бійки борців, вони вже й тоді здавались нудними і, звичайно, жодного відношення до кіно-мистецтва не мали.

На наших фотах: у горі — винахідник Шорин коло посилювача; посередині — реж. Роом на контролі під час фільмування „П'ятирічки“; внизу — деталь тонустаткування.

знайомі голоси взагалі — один чоловічий взагалі, другий жіночий взагалі і до останнього дуже близький голос дитячий.

Крім того і „зняті“ в нашому тонфільмові два голоси — чоловічий і жіночий урізані в своїх модуляціях. Всі інтимні ліричні відтінки голосу шепіт і дихання покищо не передаються.

Нам тепер відомо, що дихання на екрані виявляється не тим, що люто підноситься й опускається манішка героя, що, очевидно, страждає астмою, або грудною жабою, а коливанням пушинок кульбаби коло вуст.

Цього вже не треба доводити режисеру тонфільму, що пройшов школу німого кіна, але йому треба для цього вигадати апаратуру і засоби передачі дихання.

Роом не винний, що цього дихання немає в його і в американських тонфільмах, але все це робить звукове кіно дуже примітивним, принаймні в наш час.

На долю Роома випала висока честь бути піонером радянського звукового фільму, але разом з цим йому доводиться нести відповідальність, як за невдачі перших своїх шукань, так і за перші невдачі звукового кіна взагалі.

У фільмові „П'ятирічка“ знято піонерів на параді.

Знято слова їх присяги.

Але вуста піонерів не рухаються.

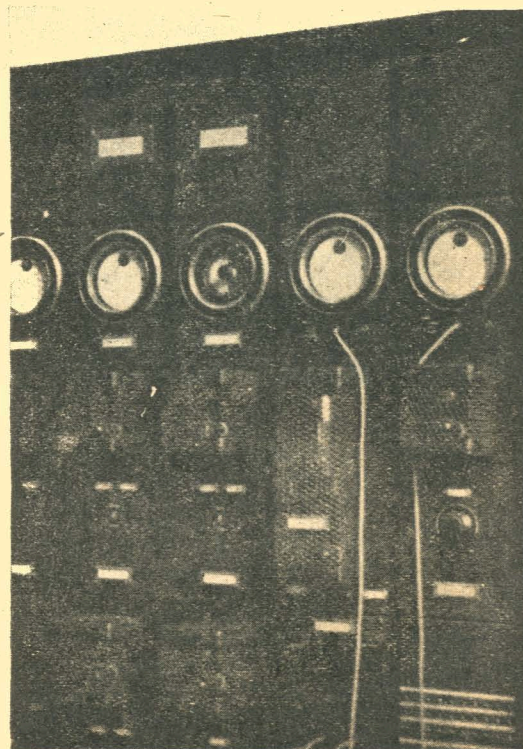
Дуже можливо, що ми бачимо навмисне подану розбіжність звуку з зоровим образом.

Через цю розбіжність звук не підтверджується рухом, а є самостійною частиною суцільного образу.

Приклад із сценарія тонфільму Пудовкіна — „Дуже добре живеться“.

Шум поїзда, що збільшує швидкість, монтується з розмовами на тему, що не стосується до руху поїзда, але зв'язана з ним.

Гуркіт поїзда і слова героїв сполучені за принципом контрасту.

Ранній тонфільм пішов тим же шляхом. Раніш давався одноманітний рух заради руху (боротьба).

Він був новинкою. Тепер новинкою став звук.

І звук зараз подається заради звуку.

Джаз Роом зняв лише для того, щоб показати, що рухи музикантів збігаються з музикою.

Також знято й російський хор.

До звуку кавказької мелодії додані зовсім неможливі напливи з казбеків та...

Знято промови шости промовців.

Все це також дуже далеке від справжнього мистецтва тонфільму.

Більше ніж правий Лео Мур, коли він каже, що в сучасному тонфільмові зовсім не задовольняє незбігання швидкості зорового враження і враження від звуку.

Глядач, каже Лео Мур, поспів вивчити обличчя промовця, його костюм та шпалери кімнати, а промовець все ще не скінчив і одного речення з своєї промови.

Зовсім так само прикро сприймаються в німому кіні довгі написи.

Звукове кіно також не має права зловживати звуком, як німе титром.

Власне кажучи, коли виходити з наявних тонфільмів, кіно ніколи не було німе. Кінодемонстрації завше супроводилися музикою і музика була мовою максимально насиченою і не тільки не була позбавлена змісту, але мала велику кількість змістів за числом присутніх глядачів.

Кожне мистецтво живе своєю багатозначністю.

Тепер же наче б то для з'їмки звуку і безмістності музики хочуть позбавити звук його масовості, хочуть кожному звуку надати одне лише значіння, тобто здати всі позиції, що завоювала музика в кіні.

Тонфільм не відмовився, або не міг поки що відмовитися від звуку, що лише супроводить зоровий образ, але поруч із справжньою музикою використав і звуконаслідування.

Таким чином Роом зробив у кіномистецтві крок назад.

Найслабшим місцем наших перших тонфільмів, а других ми ще не бачили, є те, що звук у них лише супровід, а не самостійна величина.

Самостійність він зберіг би лише в тому випадкові, коли б він не був так зовнішне, як зараз, зв'язаний з кадром зоровим коли б метелиця не ілюструвалася вітром, а паради гімнами, коли б до того ж він мав деяку приблизну частину звуку природнього.

На нашому фоті — оркестра, що брала участь в озвучуванні фільму роботи реж. Роома „П'ятирічка“.

До того ж треба знати, що титр менше втомлює, ніж слово, що промовляється.

Розглянутий титр для глядача не обов'язковий, глядач не читає його, або читає певну його частину. А промова переслідує глядача весь час.

У звуковому кіні промова не може бути самоціллю, так само, як рух у німому.

Це також помилка Роома.

Не варт звичайно, вигадувати звукове кіно лише для того, щоб перенести оркестр, що супроводить картину, на плівку.

А коли й варт, то не для розвитку самого кіномистецтва, а для того, щоб селянський глядач міг почути столичні оркестри, як він їх чує у грамофоні.

Покищо з погляду мистецтва перемога звукового кіна дуже сумнівна.

У першій звуковій програмі, що демонструється зараз у Москві ми повернулися до дуже дешевих ефектів, заснованих на звуконаслідуванні.

Примітивний оркестрант провінціального кіна ілюстрував поїзд звуками барабану, а в тих випадках коли на екрані оберкондуктор давав свисток, замість нього свистів хтось із оркестри.

Це звуконаслідування потрапило тепер до тонфільму.

Введений до тонфільму і випробований в оперетці прийом. Дається парад германських фашистів, а оркестр грає „O, du mein lieber Augustchen“.

Знов доводиться повторювати, що для цього не варт було вигадувати тонфільм.

Всім відомо, що звук знеацька на екрані не виходить, що комар у тонфільмові може заглушити важку гармату.

Але звук такий, як він зареєстрований у природі, зберігши свою самостійність, звук натуралістичний був би кіно-мистецтвом чужий.

Можливий лише натяк на справжній звук.

Так самий тріск на початку тонфільму нагадує ляск прапора на вітрі. Але Роом зняв прапор. Але Роом, знявши прапор, цей натяк на справжній звук не використав.

Знов і знов повертаючись до славетної тіні поїзда в „Парижанці“, треба сказати, що важливий не сам звук, а „тінь“ звуку.

Мистецтво не відроджує цілого за допомогою його цілковитої передачі, мистецтво передає ціле за допомогою його малої частини, ледве помітної, але характерної.

Звукове кіно ніколи не перемагає кіна німого, поки не буде винайдена можливість давати „тінь“ звуку.

Тому зараз помічається певне розчарування в тонфільмові.

Тому скептично ставиться до нього Чарлі Чаплін.

Тому деякі режисери Голівуду кажуть, що здавати німий фільм до архиву ще дуже рано.

Тому не дивлячись на те, що у Москві звукове кіно функціонує трохи більше трьох місяців (відкрилося в березні) не дивлячись на те що це „світова новинка“, вже на початку квітня квіток до 1-го держкіна можна було здобути завжди і без труднощів.

Глядач відчув, що сучасний тонфільм також не можна рівняти з німим фільмом, як Роомівський „Привид, що не повертається“ з його звуковою програмою.

ГАНДЛЯРІ ЗВУКОМ

12
Кілька років тому один відомий режисер сказав: „Бачте, розмовний фільм поперше відбирає в глядача фактор успіху німого фільму, а саме: ілюзію, роботу власної фантазії діяльність комплексів почувань і подруге тонфільм не може бути рентабельний, бо він не інтер-національний“.

Не минуло й півроку після цього, як тонфільмреволюція зрушила полотно екрану, а вже німецький та американський патенти провадять жорстоку боротьбу. Звукові фільми приходять до фінішу й наповнюють каси.

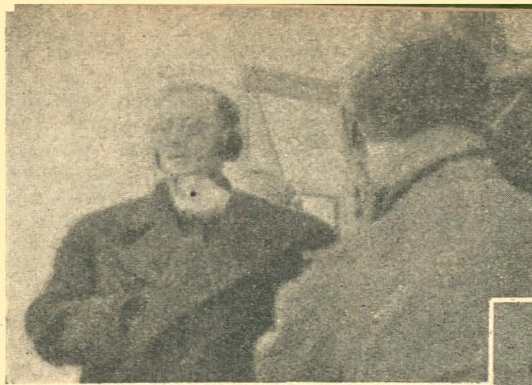
На перевестаткування ателье для звукових зйомок викидається колосальні кошти. На першому місці в цій справі стоїть багата Америка. Вона вихоплює в Німеччині, що фактично є першою батьківщиною тонфільму, ініціативу й кидає у світ перший повнометражний тонфільм „Singing fool“, що з величезним успіхом обходить цілий світ. Він має ще дуже багато хиб. Нема чистоти звуку, всякий сторонній шелест заважає передачі. Проте нема часу для спроб. Хибі виявляються в процесі вироблювання тонфільмів.

Тонфільм не інтернаціональний? В жодному разі ні. Америка запрошує німецьких, французьких та еспанських артистів і випускає тонфільми кількома мовами.

Фільм знято лише з англійським супроводом? Можна й тут допомогти. Окремо фіксується чужеземна мова, разом з тим суворо слідкують, щоб розмова збігалася з рухами губ тощо. Іноді буває невдало? Нічого... Ринок вимагає новинки, вимагає тонфільму. Голодний шлунок перетравить усе. Удосконалення приходять з практикою. Головне захопити найбільше позицій, поки конкуренти не розгойдалися, потім менше доведеться віддавати.

Німецькі зацікавлені кола, преса, артистичний світ б'ють на сполох. В той час, як у Німеччині робили наукові дослідження, Америка знов вискочила наперед, захоплюючи все нові й нові позиції.

І от німецька кіно-промисловість підстобує всю свою енергію, свій славетний організаторський талант. Ураховуються американські помилки. Намагаються використати несхожість смаків американської та європейської публіки. Горячково перевестатковуються кіноателє. Америці оголошується патентова

Режисер Лео Мітлер за працю над тонфільмом.

кінозйомка коштує дорого і невеличким фірмам вона не під силу.

Як же ставиться зляя глядачів до тонфільму? Треба сказати, що перші хвилини захоплення минули.

Нечиста передача, неприродні глоси, сторонні шелести викликають свист серед глядачів. Два недобрих звукових фільми і вибачлива публіка починає одвертатися від тонфільму.

Серед власників кіна була переведена широка анкета про тонфільм. Ось наслідки.

„Після демонстрування першого тонфільму, інтерес до німого фільму зовсім упав і касового ефекту можна було досягти лише за допомогою звукового фільму“...

„Добрі тонфільми—це велика справа. Коли в майбутньому будуть вироблятися лише добрі звукові фільми, то німий фільм більш не конкурентоздбний“.

„Ще лише німі бойовики можуть знайти прийом у публіки“.

„Після того, як ми поставили 12 тонфільмів, тонфільм дає нам не більш, як німий фільм“.

„Під час демонстрації першого тонфільму був величезний наплив, підчас другого він зменшився на 25%. Зараз дві третини одвідувачів вилуюються за німий фільм“.

І нарешті:
„В наслідок постанови звукових фільмів кіно засуджене на банкруцтво“.

Чи виходить з останніх відповідей висновок, що тонфільм потерпів поразку і ми знов повертаємося до німого фільму? Зовсім ні. Це лише свідчить, що як нове відкриття,—він потребує вдосконалення.

Берлін. Тарнка.

Морис Шевальє в тонфільмі „парада кохання“. Постава Ернста Любіча.

Бестер Кітон в тонателє... Внизу Ліана Гайд і Г. Фреліх в тонфільмі „Невмирущий волюція“.

війна. Шукають об'єднання з іншими кінофірмами... З Америки викликаються кінозорі, що працювали там, як це було з Емілем Янінгом, Файдтом тощо. І потроху німецький тонфільм починає наздоганяти американський. На зразок Америки випускаються фільми кількома мовами. Починають надходити вимоги на тонфільми з усіх країн... І нарешті в самій цитаделі конкурента — в Нью-Йорку, Чикаго, Сан-Франциско ставляться німецькі звукові фільми...

Як же стоїть справа в інших державах? В усіх країнах сигналізують небезпеку. Уряди намагаються всіма засобами захистити інтереси власної промисловости. Відпускаються державні субсидії, чіпляються до кожного чужеземного фільму, інші держави просто забороняють всі звукові фільми чуже-

ЛИСТИ З ГОЛІВУДУ

Голівуд знов переживає період кипучого розвитку своєї діяльності. За останні два-три роки перед винаходом розмовного кіно йому довелося витримати жорстоку конкуренцію з боку Нью-Йорку, де ціла низка великих підприємств відкривали свої студії. Не шкодуючи грошей, вони робили постави не гірші від голівудських і перетягли до себе велику кількість популярних кінозірок.

З появою ж розмовного кіно щастя знов повернулося обличчям до Голівуду. Забудований, здавна використаний найменший шматочок вільного простору, призвів до того, що Нью-Йорк не міг угнатися за Голівудом, коли треба було будувати на великих ділянках землі нові будинки, спеціально пристосовані до зйомки руху і звуків одночасно. Власники Нью-Йорських кінопідприємств всі потяглися до Голівуду, хто—як новий компаньйон старої Голівудської фірми, а хто—як новий самостійний конкурент. Слідом за директорами до Голівуду пішла, звичайно, і вся та маса людей, що обслуговували їхні підприємства в Нью-Йорку і зараз Лос-Анджелос і Голівуд перепоновні приїздими.

Голівуд тепер—одно з найбільших промислових міст Америки і посідає величезну площу. Ця площа потопає в тропічній зеленій безлічі алей, бульварів та парків. На пагорках, що оточують її, розташувалися розкішні вілли екранних зірок. У повітрі, не дивлячись на спеку, завжди почувується бадьора свіжість близького океану і на перший погляд здається, що царство фільму—царство чудової казки. Проте, в цій казці, є багато життєвої прози, з самогубством, голодом, злиднями.

У цьому оточенні щодня провадиться велетенська гарячкова робота. Вся площа Голівуду розбита на ділянки, що з них кожна своїми розмірами може дорівнювати невеличкому провінціальному містечку. Кожне значне кінопідприємство має в своєму розпорядженні одну з таких

ділянок. На них розкидано багато різноманітних будівель. У нечисленних залях-майстернях та невеличких фабриках тут робиться все потрібне для постав. Починаючи з фасадів, що зростають за кілька днів, з багатоповерхових вулиць і кінчаючи пряжкою до взуття дрібних статистів—все в Голівуді вироблюється власними силами. Кожне підприємство має власні склепи різного реквізиту. Одяг, взуття, головні убори, всі дрібниці. Обстанови всіх стилів та всіх епох переходяться на цих склепах під точною нумерацією. Тисячі робітників різного фаху день і ніч працюють, щоб задовольнити ненажерливі апетити кінопромисловців, щоб за свою роботу дістати шматок хліба на сьогодні, бо завтра через старість або хворобу їх може той самий кіноцідприємець вигнати геть.

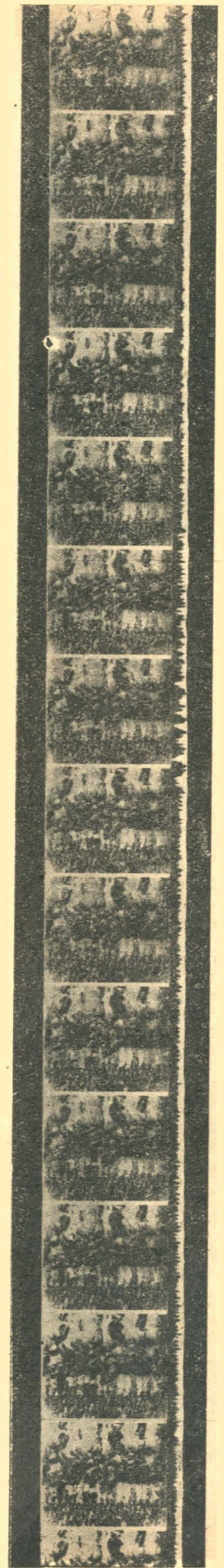
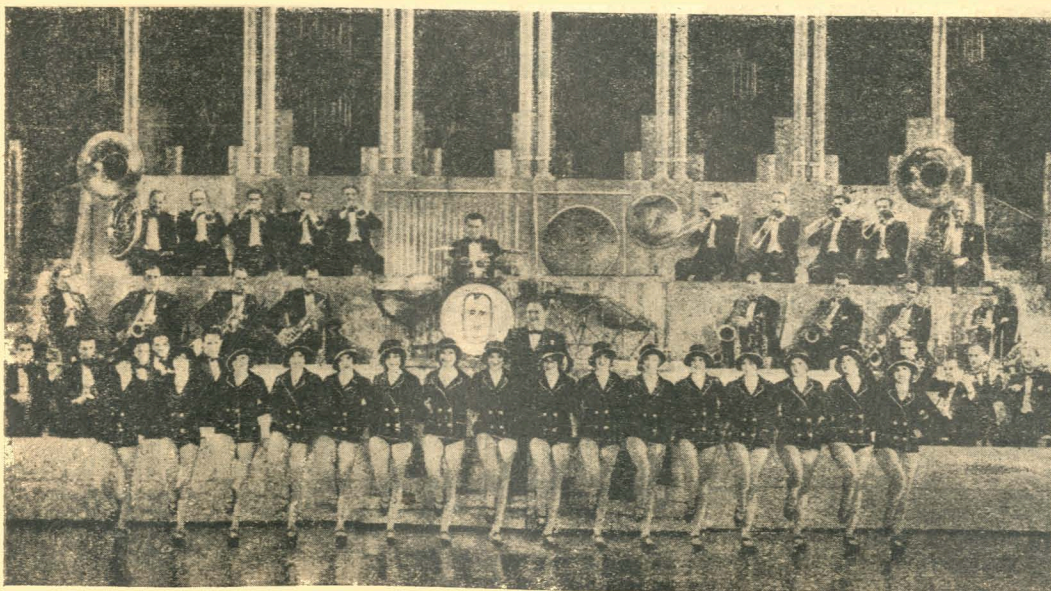
Голівуд невпинно намагається задовольняти всі вимоги, що можуть бути поставлені з боку фільмвиробництва. Для вимог, наприклад, розмовного кіно в Голівуді влаштоване велике реєстраційне бюро, де всі „розмовні“ актори, зареєстровані за мовами, що ними вони володіють. В бюро є до двохсот відділів, бо в ньому зареєстровані не тільки мови всіх країн, але й говірки.

Проглядаючи рубрики слов'янських мов, я з великим задоволенням знайшов там крім російської, польської та інш. рубрику нашої української. Можу сказати, як уважно ставляться до своєї справи керівники бюро. Переглянувши список акторів, занесених до рубрики української мови, я вказав, що переважна їх більшість—виходці з Галичини, а галицька говірка значно відрізняється від нашої східно-української. Справжня ж українська мова це мова Наддніпрянська. І от при мені негайно керівник дав розпорядження розбити український підвідділ на дві групи: говірку східню та західню і надалі, коли реєстрували українців, обов'язково зазначали їх належність до першої чи другої групи.

Той же керівник переказав мені, що може в недалекому майбутньому Голівуд зафільмує розмовний фільм українською мовою, бо в Канаді є великі колонії виходців з України і український фільм може там розраховувати на безперечний успіх.

Голівуд. Е. Кремінецький

На нашому фотоі — кадр з американського звукового фільму.

ЩО КІНОФАБ

Ударна бригада Ленінградської кінофабрики Совкіна на чолі з режисером Козачковим робить зараз в Києві натурні зйомання до картини „По той бік“. Фільмує картину оператор Братуха, гра-

ють актори Шатернікова, Градополов тощо. На нашому фоті арт. Шатернікова в ролі з цього фільму.

„Вовчі стежки“

Режисер Д. Ляшенко виїхав зі своєю групою в експедицію для постанови художнього фільму „Вовчі стежки“, що змальовуватиме організацію колективу в сектанському селі та спроби глитайні зірвати роботу активістів через використання релігійних настроїв відсталі частини населення.

Головні ролі у фільмові грають артисти: Т. Токарська, Т. Юра, В. Мінько, Ф. Гамалій, В. Спішинський, М. Гайворонський, С. Свашенко, М. Надемський. Сценарій Л. Ляшенка та П. Іванова. Оператор Ю. Вовченко.

„Приймак“

Режисер О. Штрижак з оператором Кулішем готують новий фільм, „Приймак“. Тема фільму — класова боротьба

на селі, що її сценарно оформив М. Зап. Група режисера Штрижака перебуває зараз в Лубнах де вона фільмує на-

турні сцени. Грають у фільми акт. З. Кордюмова, В. Красенко, М. Йосипенко, тощо.

На нашому фоті — кадр з цього фільму.

„Взірвані дні“

Не зафіксувати наше сьогодні, обмінути величезне соціалістичне будівництво, — було б злочином перед історією. Тому й не дивно, що в нашій кінематографії воно займає почесне місце і глядач незабаром побачить ще один фільм про соціалістичне будівництво — „Взірвані

дні“, що його фільмують реж. Соловйов, відомий постановник „Бенефіса клоуна Жоржа“ та оператор Завелев. Грають артисти — Харламов, Надемський, О. Підлісна, Васютинський, Твердохліб тощо. На фоті подано кадр з фільму „Взірвані дні“.

„Мрійник“

Класове переродження людини вже не раз слугувало темою і для літератури і для кіна.

На таку ж саму тему зараз на Одеській фабриці режисер — Рощаль відомий постановник „Двох жінок“, — разом з оператором Бельським фільмують картину

„Мрійник“. Головні ролі в цій картині виконують артисти — С. Шагайданіна Лі, Надемський, С. Свашенко, С. Петров тощо.

Подаємо кадр з цього фільму.

Кам'яниччина кінофікується.

Завдання, що їх покладається в сучасний момент на кінофікацію, не може обмежитись тими заходами, що їх зараз на Кам'яниччині вживається. Повстає потреба охопити кінофікацією цілу низку сел і в першу чергу усупільнених. 35 кіноустанов стціонарних та 18 кінопересувок, — не задовольняють вимог кінофікації, що їх зараз висуває трудяще населення.

Плян кінофікації Кам'яниччини передбачає значне побільшення кіномережі

і реорганізацію вже наявної. Вже організовано низку стціонарних кіноустанов за рахунок скасування пересувок. Буде організовано нових 63 кіноустанов.

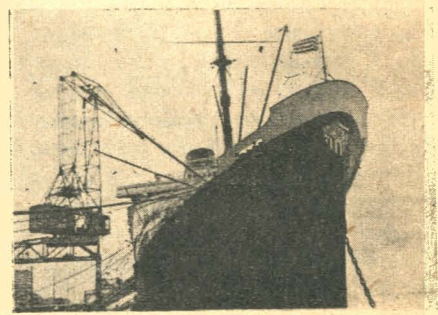
Кінопересувки окрспоживспілки додатково охоплюватимуть низку колективізованих сел і, таким чином, 72 відс. сел буде охоплено кіном. На кінофікацію округи відпускається 147 тис. карб. Ці гроші підуть переважно на обладнання та збудовання відповідних помешкань. Щоб закупити апаратуру та взагалі устаткування, буде зібрано аванс серед відповідних кооперативних та господарських організацій.

Широкий розвиток кінофікації в окрузі та перспективи її поширення висувають питання про організацію відповідного центру, що цією справою керуватиме. У зв'язку з цим при окрспоживспілці організується кінонарада з 11 осіб.

До справи кінофікації буде притягнуто шляхом кооперування всю трудящу людиність.

„Контрасти великого міста“

Оператор Ю. Солянудіс фільмує зараз в Дортмунді (Німеччина) величезний документальний фільм з життя буржуазного міста — „Контраст великого міста“,

що в ньому має бути зафіксована та нахабна брехня про добробут „всіх і вся“, що ним так пишається Захід.

На фоті — кадр з цього фільму.

Сіль

На Київській кінофабриці група режисера М. Білінського закінчила постанову фільму „Сіль“. Головна ідея фільму — соцзмагання.

Здіймали фільм автор-режисер Білінський, оператор І. Шеккер, художник В. Каплуновський, асистент А. Орлов. В головних ролях актори Мінін, Капранов, Рибальченко та інші.

2.000 кіновогонів

„Міжштатова Кіновогонна Корпорація“ Сполучених Штатів Північної Америки внесла до виробничого плану найближчого року збудування й устаткування 2.000 проєкційних апаратів звукового фільму в залізничних вагонах. Частина цих вагонів проєкційних апаратів обслуговуватиме пасажирів, частина — місцевості, що через ті, чи ті причини не мають власних театрів звукового фільму.

„Живі ляльки“

Чи не найбільший поспіх серед кіноглядачів Парижу викликає зараз нова робота Старевича „Рейнеке-Лис“, що її демонструють в „Театрі живих ляльок“.

Роботи цього майстра взагалі гідні подиву, але „Рейнеке-Лис“ перевершив усе, досі ним виготоване. Особливо вражають цьому фільмі-мультиплікаті ляльки—штучні фігури в натуральній зріст, що виконують ролі тварин. Найдрібніші деталі в цих фігурах виконано з надзвичайним мистецтвом і старанністю і навіть важко собі уявити, скільки було витрачено на це праці. Досить сказати, що „Рейнеке-Лис“ фільмувався цілий рік.

З паризької преси дізнаємось, що фільм пройшов з величезним успіхом і то не лише серед дітей, а й дорослих.

Подаємо кадр з цього фільму.

Комунізм в американському кіні

Г. Юнг, голова американського „Інтелігенс-Асоційшен“, однієї з провідних мілітаристсько-шовіністичних організацій у Спол. Штатах, зазначив у прилюдній промові, що з кінопродукції останнього року аж 33 американських фільми „виявляють яскравий вплив комуністичних ідей“. Тому, на Юнгову думку продуценти Голівуду мають поставити собі за основне завдання—пропаганду через кіно національно-американських ідей.

Отже в Америці, країні кіноштампу, й кіношаблону, народжується комуністичний фільм.

Щоправда, в Америці, за влучним висловом німецької газети „Ліхт-Більд-Бюне“, що містить цю інформацію, перелякана буржуазія вбачає комунізм навіть в обережній обивательсько-ліберальній критиці сучасного ладу Америки.

Діти—кіноактори

Кіно-індустрія не забороняє працювати малоліткам. В голівудських студіях часто працюють „актори“, що не мають ще й

року. Від таких „акторів“ звичайно ще не можна вимагати якогось індивідуального таланту, проте без конкуренції вони навіть в такому віці й кроку ступити не можуть. Вони залишаються працювати лише тоді, коли їм пощастить чимось визначитись. Для цього одного тільки гарнього обличчя замало, а потрібна ще й здібність добре передавати те, що вимагає екран. Наприклад, у відомому нам фільмові „Рін-тін-тін“ головну ролі після собаки виконує малесенька дівчинка. Ця героїня безумовно не має ще й трьох років і вона, певне, не вміє ще спускатися східцями. Проте вона орієнтується на сцені, як досвідчена актриса.

У Голівуді є ціла низка дитячих шкіл, балетних, акробатичних, тощо, що мають собі за призначення виховати з маленьких дітей кіноакторів. Більшість дітей віком коло шести років (за американським законом саме тоді вони повинні починати обов'язкове навчання) вже закінчують свою сценічну підготовку і бувають випадки, що вже зв'язані кон-

трактами з кінофірмою. У 8—10 років ці маленькі актори вже поводяться, як дорослі. Вони отруєні успіхом, рекламою, вони встигли вивчити й пізнати всі таємниці кіномистецтва.

З фізичного боку ці діти уявляють собою найкращих представників американської раси, бо мають бездоганне здоров'я та чудову тренівку. Але ж їхня рання моральна черствість, холодне серце, безмірний гонор та чванливість роблять з них типових нащадків американської самозакоханости.

Тонфільм у Англії

Два роки тому англійські кіноробітники, що не мали можливості витримати конкуренції американців, добилися від своєї держави постанови, щоб довіз закордонних фільмів складав не більш як 25% англійської продукції. За останніми статистичними відомостями в Англії існує 4.000 кінотеатрів. Біля Лондону було збудовано кілька величезних кіноательє й поки панував німий фільм, вони з успіхом обслуговували англійського глядача. Коли ж народилося в Америці кіно, що говорить,—воно захопило здивованих глядачів

з американських екранів німі картини.

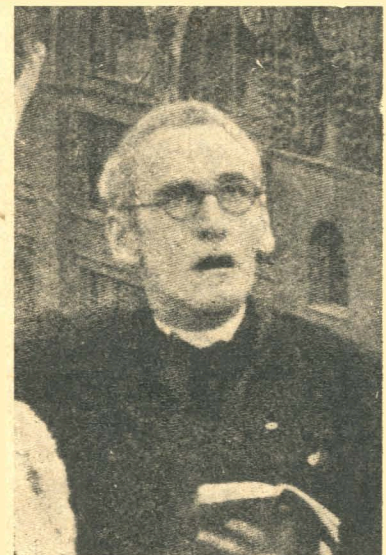
Такий же успіх тонфільм мав, коли його вперше привезли з Америки та демонстрували в Європі. Всі великі європейські кінопідприємства кинулися будувати ательє, пристосовані до зймання звуків. В Англії також було прикладено всіх зусиль, щоб не відстати від американців. Сама держава підтримує англійські кінопідприємства в цьому напрямку. Цими днями в Англії закінчено поставу величезного історичного розмовного фільму „Дізраелі“. Для постави цього фільму було одержано дозвіл взяти всі потрібні речі та костюми тої епохи з державного „Музею Вікторії та Альберта“.

86 тонових систем

В Америці використовують для проєктування тонових фільмів 86 різних систем. Половину цих систем побудовано на грамофоновому принципі, а решта являє собою комбінацію грамофону із записом на плівці.

„Президент Вільсон“

У найближчий час американцям вже будуть непотрібні підручники з історії спритні кіноділки з Голівуду фільмують її на плівку. Так, цими днями випущено в прокат новий фільм, що змальовує історичні події з часів світової війни під назвою „Вудро Вільсон“. Він подає побут Америці в час імперіялістичної різни, коли на чолі Америки стояв президент Вільсон. Як відомо, американська буржуазія забагатіла з цієї війни, і не дивно, що вона тепер ставить йому „не-

рукотворний“ пам'ятник, зфільмувавши з його життя фільм.

На нашому фоті американський актор В. Моран в ролі Вільсона.

Старе по новому

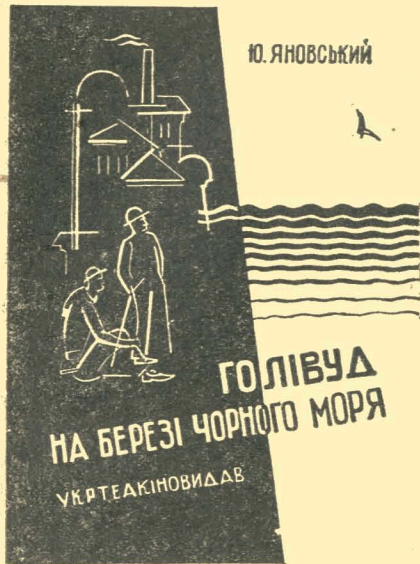
Дуглас Фербенкс гратиме ролі Марка Антонія в фільмові за Шекспіровою драмою „Юлій Цезар“. Цей фільм буде зрозуміло, розмовний. Фільмуватимуть його у барвах. Зймання робитимуть в Римі та по інших місцях історичних подій.

А прокатуватимуть цей фільм лише тоді, коли ідея „широкого“ фільму досягне повного розвитку.

ОГЛЯД НОВИХ КНИЖОК

„Голівуд на березі Чорного моря“. Ю. Яновський. Укртеакіновидав, 70 сторінок. 1930 р. Ціна 50 к.

Ця маленька книжка являється, як каже сам автор, збіркою новел, збіркою вражень, що виникли в наслідок його

безпосереднього стикання з роботою та самої роботи в українській кінематографії.

Голівуд на березі Чорного моря—Одеська кінофабрика. Автор працював на цій кінофабриці. Через те й шкіци його—справжні малюнки з натури.

Роблячи вступ до своєї книжки, автор зажурено говорить про „милий німий фільм“, що його незабаром заступить тонфільм. Він передбачає ті часи, коли фільм буде такий же тривкий, як от книга.

Автор слідкує з захопленням за творчістю режисера Довженка й мріє про те, що скоро він побачить Довженка на здійсманні в звуконепроникливій будці.

Та й не один Довженко, а й уся українська кінематографія буде робити звукові фільми.

Великий німий заговорить.

Шкіци з повсякденного життя фабрики подано в ліричних тонах. Та й книжка в цілому—це лірика. Згадуючи про фабрику та її життя, автор не може обминути міста—міста Одеси, що з нею тісно зв'язана фабрика. З легкою іронією пише про це надзвичайне місто—місто пародоксів та істерик. Веселий народ—в Одесі.

Книжка Яновського хороша, свіжа книжка. Читаючи цю книжку, читач матиме багато корисного. Видання такої висококультурної книжки треба безперечно вітати. Зовні книжка має скромний вигляд, обкладинка хороша, ціна приступна.

„Кіно—радіом“. О. Хомик. Укртеакіновидав. 1930 р. 94 стор. Ціна 65 к.

Нікого вже не здивуєш розмовою про тонфільм та кіно, що говорить. Це вже дійсність. Але ще не значить, що розвиток кінотехніки спинився. ні. Ми стоїмо вже перед розв'язаною проблемою кінофільму радіом, і в недалекому майбутньому передачі ми будемо свідками застосування цього винаходу до практичного вжитку серед широких громадських кіл.

Книжка О. Хомика—є технічно-популярна книжка й до того ж ще являється першою в українській радянській неперіодичі.

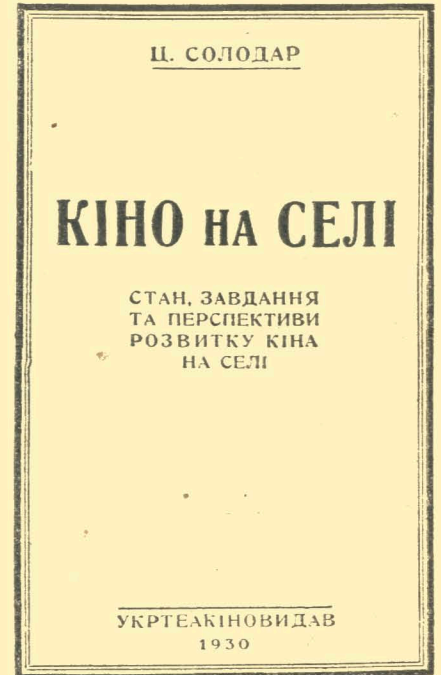

Подавши історичний огляд розвитку та сучасного стану радіокінотехніки, автор зосереджує увагу читача на кожній методі телевізії та розбирає кожне питання досить детально. Познайомивши таким чином читача з основними принципами телеграфії образів, автор приводить читача до ґрунтового питання цієї книжки, до розділу „кіно—радіом“.

Досить великий список закордонної технічної літератури, що на нього автор посилається, дали йому можливість висвітлити багато закордонних телевізійних апаратів та окремих винаходів. Та не тільки про закордонні системи пише автор. Почесне місце приділяє він і нашому радянському винахідництву. Книжка дуже цікава і потрібна. Можна з певністю сказати, що наша технічно-популярна серія радянської літератури збільшилася ще на одну книжку. Про це каже й передмова спеціаліста радіотехніки—інженера.

Ц. Солодар. „Кіно на селі“ (Стан, завдання та перспективи розвитку кіна на селі) 40 стор. Укртеакіновидав. 1930 р. Ціна 20 коп.

Ця маленька книжка уявляє з себе цілу низку нарисів з поля кінематографії. Го-

ловною темою її є питання кінофікації села. На декількох сторінках автор висвітлює основні статті розвитку справи кінофікації, зауважує хіби та намічає засоби, як їх можна усунути. В нашій українській радянській кінопресі, ще дуже й дуже бідні на сьогодні книжкою для села, ця книжка варта уваги. Правда, її розмір примушує вимагати випуску більш докладної й грубішої книжки. Почувається, що автор зтискує зміст, щоб укласти його на декількох невеличких сторінках, а на нашу думку деякі відділи обов'язково було б поширити. Останній розділ автор присвячує питанню, що читати про кіно, робить огляд нашої кінопреси та наводить низку популярних книжок.

Кілька слів прозовнішній вигляд. Видана вона погано й таке оформлення нічим і ніяк не можна виправдати. Невже видавництво гадає, що книжка для села не вимагає оформлення? Коли це так—то воно помиляється, помилка ця відіб'ється на розповсюдженні тиражу. Хотілося б, щоб ця книжка потрапила в гушавину сільського читача, що вже вирі і вимагає більш дбайливого ставлення до книжки. Це треба було б видавництву знати.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

В передостанньому числі „Кіно“ з вини коректора трапилась прикра помилка: на 1-й сторінці вдруковано „травень“ 1930 р., а треба було—„червень“ 1930 р.

УКРТЕАКІНОВИДАВ

Київ, Бульвар Шевченка, 12

Розпочато прийом передплати на 2-е півріччя
1930 року:

на журнал „КІНО“ — єдиний двохтижневий журнал Української кінематографії:

на $\frac{1}{2}$ року — 26 премій . . . КРБ. 1—70
„ 3 м-ці „ —85

на журнал „РАДЯНСЬКЕ МИСТЕЦТВО“
двохтижневий масовий журнал мистецького,
театрального та клубного життя:

на $\frac{1}{2}$ року КРБ. 2—20
„ 3 м-ці „ 1—15

на „КІНО“ газету — щодакдну газету — орган
Української кіногромадськості й кінемато-
графії:

на $\frac{1}{2}$ року 60 коп.

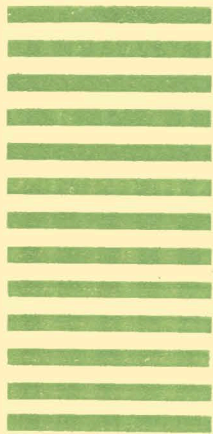
Передплату приймають: Уповноважені Укртеакіновидаву, всі кіоски в кіно-театрах, Газетне Бюро, НКП і Т., Союз друку, ДВУ та Книгоспілка

Особи, що бажають одержати названі видання на умовах річних передплатників, с-то з 1-го січня ц/р. платять:

Журнал „Кіно“ на 1 рік — 57 премій . . КРБ. 3—20
„ „Рад. Мистецтво“ — 25 „ . . „ 4—20
„ „Кіно-газета“ — 20 „ 1—20

У ЛИПНІ МІСЯЦІ ДЕМОНСТРУ-
ВАТИМУТЬСЯ НА ЕКРАНАХ
УКРАЇНИ ТАКІ НОВІ
ФІЛЬМИ ВИРОБНИЦТВА

ВУФКУ

СЕКРЕТ РАПІДА

Художн. фільм.
Сценарій МАЙСЬКОГО
Реж. ДОЛИНА
Оператор ХИМЧЕНКО

СВІЙ ХЛОПЕЦЬ

Художн. фільм.
Реж. Л. ФРЕНКЕЛЬ.

ДО ХАН-ТЕНГРІ

Великий краєзнавчий фільм.

Реж. оператор І. ЛОЗІЄВ

